

מגמות בהוראת העברית בחינוך הקדם-יסודי והיסודי

צוות הפיקוח על העברית בקדם-יסודי וביסודי (חינוך לשוני):

ענת רויטר, סיגל חסון, ד"ר אסתי בן מנחם, ד"ר לימור קולן, ד"ר יעל שגב, דליה הלוי (מפמ"ר)

אגף שפות, המזכירות הפדגוגית

משרד החינוך, שנה"ל תשע"ח

תוכן העניינים

מידע כללי

הגדרת התחום
חשיבות התחום
היקף ההוראה
תפיסה אידיאולוגית

הנחות יסוד

הנחות יסוד של המקצוע
הנחות על אופי השפה

התפתחות שפה

התפתחות השפה בילדות המוקדמת
החשיבות של טיפוח הלשון והאוריינות בגיל הרך

מדיניות ותכניות לימודים

מבט היסטורי על תכניות הלימודים
הוראת הקריאה במבט היסטורי ועד ימינו
תכניות לימודים בהווה – תשתית לקראת קריאה וכתביבה בגן
תכניות לימודים בהווה – חינוך לשוני, עברית – שפה, ספרות
ותרבות – לבית הספר היסודי
תכנית אב בהכנה: רצף ההוראה של אוריינות ושפה בגיל הרך
נושאי דיון והחלטות של ועדת המקצוע

קידום כישורים לשוניים

האזנה ודיבור
קריאה הבנת הנקרא וכתביבה
ידע לשוני
חשיבות הטיפוח של אוצר מילים

הוראת ספרות

חומרי למידה

הערכה

מבט על ההישגים הלימודיים

אתגרים

רשימת מקורות

נספחים

הוראת העברית כשפה ראשונה – חינוך לשוני בקדם יסודי וביסודי הגדרת התחום

תחום החינוך הלשוני ידוע בעולם בשם Language Arts, והוא ממוקד בישראל בשפה העברית, ספרותה ותרבותה וכולל את יסודות הקריאה והכתיבה, הבנת הנקרא, הבעה בעל-פה ובכתב וכן ידע על הלשון.

לעתים קרובות התחום מוגדר בקהילייה המדעית כ"אוריינות ושפה". המונח "אוריינות" - Literacy מקשר בין הכישורים הלשוניים ליכולת ולרצון לממש באמצעות כישורים אלה את הגישה לתרבות ולדעת.

"המחשבה חיבת
למלה לא רק את
בטויה, אלא גם
את עצם קיומה"

לב ויגוצקי

הוראת העברית כשפה ראשונה – חינוך לשוני בקדם-יסודי וביסודי חשיבות התחום

מטרת העל של החינוך הלשוני היא לטפח אדם אורייני, היודע ואוהב את שפתו ומסוגל להשתמש בה בהאזנה ובדיבור, בקריאה ובכתיבה לשם היכללות בחברה ובתרבות וכתשתית ללמידה והרחבת הדעת.

לפיכך, תוכניות הלימודים לגן ולבית הספר היסודי מתמקדות בפיתוח הכישורים הלשוניים והאורייניים במגוון טקסטים ושואפות לכך שהתלמידים יהיו קוראי ספר, ישלטו בעברית הדבורה והכתובה, ישכללו את תפקודם וחשיבתם בה, יפתחו מודעות לשונית ויהיו מסוגלים לקריאה ולהבעה בנושאים אישיים, ערכיים, מקצועיים וחברתיים. (מתוך תכנית הלימודים, חינוך לשוני – עברית – שפה, ספרות ותרבות, עמ' 11).

תפיסה אידיאולוגית

- השפה העברית היא מרכיב חשוב ביותר בהתגבשות הזהות התרבותית-לאומית של התלמידים בישראל. זהות זו ניזונה ממקורותיה של העברית על כל רבדיה ומהקשריה החברתיים-תרבותיים, המסורתיים והדתיים.

סרטון על העברית מתוך המרחב הפדגוגי

- השפה העברית, ככל שפה חיה, משתנה ומתפתחת באופן תדיר, בד בבד עם השינויים החברתיים, התרבותיים, הטכנולוגיים וכן כחלק מהדיאלוג עם דוברי שפות אחרות. תפקיד מערכת החינוך לשמר את הלשון ואת אוצרות התרבות שהיא נושאת.
- טיפוח הלשון העברית, ספרותה ותרבותה ייעשה מתוך כיבוד המציאות הרב-לשונית והרב-תרבותית של החברה הישראלית ותוך הדגשת חשיבותה של העברית התקנית בהבעה פורמלית.
- היכולת להיות דובר, קורא וכותב מיומן היא מפתח למימוש עצמי, למעורבות ולהצלחה. מערכת החינוך אחראית לטפח את לשונם של כלל תלמידיה ולהשקיע מאמץ מיוחד בקרב תושבי פריפריה, בני עולים ואוכלוסיות מוחלשות.
- לחינוך הלשוני פונקציות רגשיות, חברתיות, מוסריות, אסתטיות, תרבותיות וקוגניטיביות. על כן חשוב שכל המורים בבית הספר יהיו מעורבים בקידומו של החינוך הלשוני. [חוזר מפמ"ר תשע"ח, ספטמבר 2017](#)

הנחות יסוד של המקצוע

- החינוך הלשוני בגן ובבית הספר היסודי מבוסס על התפתחות שפתית וקוגניטיבית של הילדים ומביא בחשבון שונות רבה בקרב תלמידים באותה שכבת גיל
- העיסוק בשפה הוא חלק בלתי נפרד מכל תחומי הדעת והנושאים הנלמדים בבית הספר. יש ללמדה בצורה מפורשת בשיעורי העברית וכן לבסס את הכישורים הלשוניים במקצועות הלימוד האחרים ובהקשרים חברתיים.
- לקריאה ולעיסוק ביצירות ספרות מקום מרכזי בשיעורי העברית. הספרות מרחיבה את הדעת, מעוררת חשיבה מעמיקה ופרשנית, וכן הנאה מן הסיפור ומהביטוי הלשוני. הספרות מזמנת התייחסות אמפטית לאחר או התבוננות ביקורתית במעשיו וביחסיו עם זולתו.
- הוראת הלשון נעשית בהקשר של השימוש בה, בטקסטים כתובים או בשיח דבור.
- הדיבור, הקריאה והכתיבה מתייחדים בתפקודים עצמאיים ועם זאת מפרים זה את זה.
- קריאה וכתיבה הן יכולות מורכבות. כדי לפענח את הכתוב, להבין את הנקרא ולהביע מסרים בכתב, נדרשים הן שליטה בצופן האלף-ביתי והן ידע לשוני, וכן ידע עולם וכישורי חשיבה.
- לשפה ולספרות זיקה חזקה לתרבות, להשכלה ולערכים ויש לעסוק בהם כחלק בלתי נפרד משיעורי העברית.

הנחות על אופי השפה

- המושג "שפה" הוא רחב יריעה ומתייחס לערוצים שונים (שפה דבורה, שפה כתובה), לסגנונות שיח שונים בדרגות שונות של פורמליות ולסוגות שונות.
- הלשון היא תופעה מורכבת, בעלת היבטים חברתיים, רגשיים, תרבותיים, קוגניטיביים ותקשורתיים.
- הידע הלשוני כולל ידע דקדוקי ומילוני וכן ידע על דרכי השימוש בלשון בהקשר חברתי-תרבותי.
- המשמעויות של הרכיבים הלשוניים בכל הרמות (החל בהגה, באות ובמילה ועד רמת המשפט והטקסט) מוקנות פעמים רבות מן ההקשרים הטקסטואליים. רכיב לשוני נטול הקשר מתפרש לא פעם בכמה אופנים.
- הכשירות הלשונית כוללת כשירות אינטרטקסטואלית המאפשרת קשירת קשרים עם טקסטים של התרבות וביניהם.
- העברית הישראלית היא שפה עשירה וגמישה, המעמידה מגוון רחב של אמצעים לשוניים. מגוון זה משמש את הדוברים כדי להבחין בין שפה דבורה לשפה כתובה, בין שפה פורמלית לבלתי פורמלית, בין מטרות תקשורתיות שונות ועוד.

הוראת שפה ראשונה – חינוך לשוני בקדם יסודי וביסודי

היקף ההוראה

גננות ומורים נדרשים לעסוק רוב שעות היום בטיפול שפת האם ובקידום כישורים אורייניים.

בגן הילדים מתבצע החינוך הלשוני כחלק מן השימוש המגוון בשפה, וכן במפגשים מכווני מטרה סביב ספרים, אוצר מילים ומושגים וסביב לימוד התשתית לקריאה ולכתיבה.

בבית הספר היסודי מקצוע העברית הוא הגדול ביותר בהיקפו מבין מקצועות הלימוד, ובמסגרתו מתקיימת הוראה ישירה של קריאה, כתיבה, הבנת הנקרא, דיבור והאזנה, לשון וספרות.

היקף השעות: שעות הלימוד בבית הספר היסודי הוגדרו בחוזר מנכ"ל [\(תשע\) 3.5-18 ימי הלימוד המחייבים – שנת הלימודים התשע"א](#) וכן נקבעות במסמכי [מתנ"ה](#) מדי שנה בשנה.

כיתה א' 9-11 שעות בשבוע; כיתות ב-ג 7-9 שעות, כיתות ד-ה 6-8 שעות; 5-7 שעות בכיתה ו.
עפ"י מסמך "מתנה" (מארזי תכנון, ניהול והיערכות), משרד החינוך, תשע"ח.

בנוסף לכך, טיפוח השפה העברית וחיזוק הכישורים האורייניים מתבצעים גם במסגרת מקצועות נוספים עתירי מלל, כמו תנ"ך, מדעים, היסטוריה ואפילו במקצועות כמו מתמטיקה, אמנויות וחינוך גופני.

התפתחות שפה בילדות המוקדמת

רכישת שפת אם מתבססת על כשירות מולדת ומתממשת ביחסי גומלין עם הסביבה.

שנת החיים הראשונה מכונה "התקופה הקדם מילית". בשלב זה מבסס הילד את הפקת הקוליות ומביע כוונות תקשורתיות בדרכים לא מילוליות.

בשנה השנייה והשלישית – מתפתח ומתרחב אוצר המילים והיכולת הדקדוקית. בגיל זה יכולת ההבנה מפותחת יותר מיכולת ההבעה.

בגיל גן הילדים - מתפתחות היכולת הנרטיבית, המודעות הפונולוגית וכישורי השיח.

ילדים מגיעים לבית הספר היסודי כשהם מצוידים בידע לשוני רב ומגוון, בעיקר בשפה הדבורה אבל גם בשפה הכתובה.

עירנות למבנה הצלילי של המילה, והיכולת לשיים במהירות (אותיות, מספרים, צורות,

צבעים) בגיל הרך מנבאים את רכישת שטף הקריאה בהמשך (Wolf & Bowers, 1999).

החשיבות של טיפוח הלשון והאוריינות בגיל הרך

- קיימת שונות רבה ברכישת הכשירות הלשונית של ילדים בני אותו גיל.
- רכישת הלשון נעשית בסיטואציות של הוראה ולמידה מכוונות ומפורשות והן בהזדמנויות לא מכוונות בגן ובבית הספר ומחוצה להם.
- היכולות האורייניות ותקשורתיות של התלמידים בבית הספר היסודי מושפעות במידה רבה מהתשומות השפתיות שלהם בילדותם המוקדמת – האוריינות התרבותית, איכות השיח הדבור והשיח האורייני בבית ובגן הילדים.
- לקריאה מרובה של ספרים בגיל הרך השפעה מכרעת על התפתחות השפה, ניצני האוריינות, התפתחות הכישורים הרגשיים והחברתיים של הילדים - הבנה מילולית, הבעה מילולית, אמפתיה, הבנת סיטואציות חברתיות, וחשיבה מילולית.
- כדי להבין את הנקרא צריך לדעת מילים ולהכיר את העולם. ידע עולם ואוצר מילים מתבסס בילדות המוקדמת בבית ובגן (אבן, 2004).
- התשתית הלשונית, ובעיקר הידע על הלשון שנרכשו בשפת האם – גם אם אינה עברית - משמשים גם לרכישת ידע לשוני בשפה נוספת.

"להורים אולי יש את
ההשפעה הגדולה ביותר
על איך ילדיהם מגיעים
אלינו. אבל, לנו יש את
ההשפעה הגדולה ביותר
על איך הם עוזבים
אותנו".

Superintendent, North
Carolina

מדיניות ותוכניות לימודים - מבט היסטורי

1 סוף המאה ה-19 - "עברית בעברית" - בשנת 1880 פרסם בן-יהודה קריאה להנהיג את העברית כשפת ההוראה בבתי הספר בישראל. עשר שנים לאחר מכן כבר למדו עברית בעברית במושבות הגליל. יודעי העברית לפני תחיית הלשון היו דו-לשוניים ועברית לרוב הייתה לשונם השנייה. העברית נקנתה בלימוד מכון, תוך שימוש מודע, מלאכותי, על בסיס דקדוק ואוצר מילים שבכתב ובמנותק מן השימוש הטבעי.

2 שנים ראשונות למדינה – בשנות החמישים והששים נדרשה ישראל לקליטת העליות הגדולות. מערכת החינוך נדרשה להתמודד עם הנחלת הלשון למספר גדול של תלמידים שהוריהם לא דיברו עברית כלשון אם. העברית נתפסה כמערכת הכפופה לכללי דקדוק נוקשים שאין לסטות מהם ונלמדה כאילו הייתה שפה זרה. הורגש פער בין לשון האם הראשית של התלמיד ובין העברית הנלמדת בגישה משננת מתוך ספרי דקדוק.

3 מאמצע שנות השבעים ואילך - עברו משיטה של שינון חוקים לשיטה של הסבר מדעי של מושגים, תופעות ותהליכים בלשון. גישה זו התאפשרה כיוון שהמציאות החברתית בבתי הספר השתנתה ורוב התלמידים היו דוברים ילידיים של העברית.

4 ראשית שנות האלפיים - הגישה ההקשרית שולטת בכל תכניות הלימודים במערכת החינוך בישראל מתחילת שנות האלפיים. גישה זו מציבה את השיח והטקסט במוקד ההוראה ואת השימוש בלשון בהקשרים חברתיים-תרבותיים. הגישה מדגישה את הפן האורייני ואת צורכי התלמיד.

הוראת הקריאה - מגמות בהוראת הקריאה בשפה העברית

עד להחייאת השפה העברית לימוד הקריאה היה לימוד שפה שאינה מדוברת על ידי הילדים. הגישה להוראת הקריאה הייתה לרוב סינתטית, כלומר, צירוף אות לתנועה להברות ולמילים. גישה זו הדומה ללימוד הקריאה המסורתי בחדר משתקפת היטב בשיר המוכר "אלף-בית" ונהוג לכנותה "קמץ א'-א".

בגישה זו לא הושם דגש על משמעות כיוון שהתלמידים לא הבינו את השפה והקניית הקריאה התבססה על תרגול רב שנשען על זיכרון חזותי ושמיעתי. חומר הלימוד כלל בעיקר טקסטים מלשון הקודש מתוך הסידור והחומש.

בראשית הציונות נעשו ניסיונות לחבר ספרי הוראת קריאה לילדים, אולם הם היו בלשון שאינה מתאימה לילד בגיל הרך, כמו בספרו של אברהם מאפו "חנוך לנער".

מגמות בהוראת הקריאה בשפה העברית

תקופת עברית בעברית (גיליס, 1987)

עם החייאת השפה העברית על ידי אליעזר בן יהודה והרחבת אוצר המילים של הילד נוספו מילים מחיי הילדים, כמו גלידה, מגבת, אופניים ואפשר היה לחבר מקראות מיוחדות לילדים וללמד קריאה עם משמעות עבורם. כמה מורים מובילים, כמו למשל יהודה גור, שמואל לייב גורדון, יצחק אפשטיין (לימים מנהל מכללת לוינסקי) קראו למורים ללמד קודם את השפה העברית ורק אחר כך את הקריאה: "ראשית לימוד כל שפה מתחלת לא מן השיעור הראשון, שהילד שומע בבית הספר, כי אם מן הרגע שחוש השמיעה של הילד הרך מתחיל להתפתח... ברור איפוא, כי למען הסיר מלימוד השפה העברית את המכניות, דרוש כי בטרם שיתחיל הילד ללמוד ... את הקריאה והכתיבה של השפה - יקנה דעת חומר השפה בעצמה, את הדיבור." (גור, 1904).

בתקופה זו החלו להיכתב שיטות קריאה בעברית קלה, המתאימה לילד בגיל הרך:

דוד ילין כתב ב-1900 את

"מקרא לפי הטף - ללמד את ילדי ישראל **דָּבָר** ואחר כך כתוב וקרא עברית לפי יסודות הלשון והשיטה הטבעית".

"משבר הקריאה" בשנות ה-50

עם הקמת המדינה והעלייה ההמונית, החינוך היסודי שילש את עצמו. יש הטוענים כי בתקופה זו כ- 70% מילדי כיתה א' לא סיימו את כיתה א' כשהם יודעים לקרוא (גיליס, 1987).

למה זה קרה?

* גידול מהיר של מערכת החינוך; * תקציב מצומצם; * גיוס מהיר של מורים שלא עברו הכשרה הולמת; * שפת הבית לא הייתה עברית; * רוב האמהות במעברות לא ידעו קרוא וכתוב; ואילו האבות התמצאו בעיקר בספרי קודש; * הילדים מאוכלוסיות מוחלשות לא למדו בגן הילדים והגיעו לבית הספר כשאינם יודעים מהו צעצוע, ומהם משחק וספר. וכך כותב על המצב בן אריה, שהיה מפקח באזור הדרום:

"מכל הבעיות הקשות שהיו כרוכות בקליטתם החינוכית של ילדי העולים היה "הלם הקריאה" הקשה ביותר... והמוחשי ביותר. ילד במעברה אשר איננו מסגל לעצמו את הקריאה בכיתה א' בשנה הראשונה, נשאר תלוש מן החברה.. הוא נופל למעמסה על המורה ונשאר יוצא דופן במשך חודשים, אפילו במשך שנים".

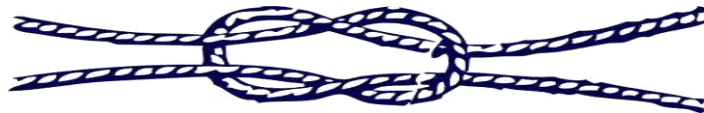
אז נקראו לדגל מורים מנוסים וחוקרי קריאה שהוציאו שיטות קריאה חדשות. שיטות אלה כללו רכיבים פונטיים, תהליך מובנה באופן הדרגתי וטקסטים קצרים שילדים יכלו להבין. בין הכותבים היו שרה בוורמן-קניוק "קרא יפה", דינה פייטלסון "אני קורא כבר", דבורה לבנון "דף חדש", שרה סמילנסקי - "ספרי הטוב".

השיטות החדשות, כמו גם הקצאת משאבים ודגש בגנים על המוכנות לכתה א' תרמו לשינוי המצב וליציאה ממשבר הקריאה. מכאן ועד לשנות ה-90 יצאו מגוון של שיטות חדשות. ראה פירוט אצל גיליס, 1987.

הוראת קריאה - מהשפה כמכלול לגישה המאוזנת

בשנות ה-90 היתה נהוגה בבתי ספר רבים בארץ גישת ה"שפה כמכלול" או "השפה השלמה" שהדגישה תשומה אוריינית ולשונית רחבה וחתירה למשמעות עבור הלומד על פני לימוד שיטתי ומובנה של הרכיבים הפונטיים. בתקשורת ולאחר מכן בוועדת החינוך של הכנסת ייחסו לגישה זאת הישגים נמוכים בקריאה שנמדדו בגיל מאוחר יותר. [לאור המלצות ועדת שפירא](#) שמונתה לחקור את הנושא פרסם משרד החינוך הנחיות לכלול בכל שיטת קריאה הקנייה מובנית ומפורשת של הרכיבים הפונטיים, מבלי לוותר על הרכיבים האורייניים.

בשנים האחרונות הוציא הפיקוח על הוראת העברית ביסודי [הנחיות לכתיבת ספרי לימוד](#), ביניהן הנחיות מיוחדות לכתיבת ספרים לכיתה א'. כל הספרים החדשים נכתבו בגישה מאוזנת להוראת הקריאה. בגישה זו משולבים כבר מראשית הלימוד שני צירים - הציר הפונטי והציר האורייני.

שיטות הקריאה כוללות הקנייה מסודרת של [הרכיבים הפונטיים](#) ולצידם מדגישות [רכיבים אורייניים](#) - הבנת משמעות של טקסטים מגוונים ומעניינים, לימוד לשון ואוצר מילים, קידום שיח דבור וכתיבה. חידוש חשוב נוסף הוא שילוב יצירות ספרות לצד הקריאה, במטרה לטפח עניין ואהבת הספרות, לעורר חוויה והזדהות, לקדם ערכים, לטפח שפה וידע עולם באופן שאינו תלוי ביכולות הקריאה של התלמידים. ספרי הלימוד צבעוניים ואסתטיים והטקסטים מתאימים לעולם הילדים.

תוכניות הלימודים בהווה

"תשתית לקראת קריאה וכתובה" בגן הילדים

הנחות יסוד:

- פיתוח תשתית לקראת רכישת יכולת קריאה וכתובה הוא אחד היעדים החשובים של החינוך בגן הילדים.
- התפתחות האוריינות בכלל ורכישת תשתית לקראת קריאה וכתובה בפרט, אינן תהליכים המתרחשים מעצמם. קידומן מחייב טיפוח מושכל באמצעות תיווך מצד מחנכים אשר רואים עצמם מעורבים ואחראים להתפתחותו האוריינית.
- קידום התפתחות אוריינית בקרב ילדים צעירים מחייב טיפוח מאוזן של הרכיבים האלה: מודעות פונולוגית, ידע אותיות, מודעות מורפולוגית ומודעות תחבירית ומכוונות לספר ([תשתית לקריאה וכתובה](#)).
- קיים מהלך התפתחות אופייני לרכישת מיומנויות אלף-ביתיות וידע לשוני, עם זאת, בקרב ילדים באותו גיל יש שונות נורמטיבית ברמה המושגת. ההבדלים בין הילדים נובעים מהתנסויות שונות, מכישורי למידה וסגנונות למידה נבדלים, משוני בתחומי העניין ומרקע חברתי-תרבותי שונה.
- הוראה תואמת התפתחות, המכירה במשותף בין הילדים ורגישה להבדלים שביניהם תורמת לקידום השפה הדבורה והשפה הכתובה של כל ילד וילדה.
- עידוד לכתובה בגן, משחקי מילים, אותיות וצלילים, הכרת ספרות ילדים והתנסות באופנויות ובסוגות שיח שונות, הם אמצעים מרכזיים לטיפוח האוריינות.
- למידה השומרת על "רוח הגן" באמצעות פעילות חווייתית, מעוררת סקרנות ומהנה, היא בסיס לטיפוח התשתית האוריינית בגן הילדים.

תשתית לקראת קריאה וכתובה – המיומנויות העיקריות

- מיומנויות אלף-ביתיות וראשית מיומנויות הכתיבה והקריאה

התלמידים יבינו את העיקרון האלף-ביתי, יהיו רגישים ומודעים לצלילי השפה, יכירו אותיות בשמן, בצורתן ובצלילים שהן מייצגות. התלמידים ישאפו ללמוד לקרוא ולכתוב, ירצו להתנסות בקריאה ולהתבטא בכתיבה, יפתחו ניצני כתיבה וקריאה ויבינו את מטרות השימוש השונות במערכת הכתב.

- כשירות לשון

שפתם של הילדים תתעשר באוצר מילים ותיעשה מורכבת יותר מבחינה מורפולוגית ותחבירית. הילדים יהיו בעלי כישורי שיח ברמה המתאימה לגילם; יביעו את עצמם בעל פה ויבינו את הנשמע.

- מכוונות לספר

הילדים יכירו ספרות לילדים ואת "לשון הספר", יאהבו להאזין לקריאת ספרים, ישאבו מן הספרים מטען תרבותי וידע עולם, ויתמצאו בספר ובמוסכמות הכתב.

אין כוונת התוכנית ללמד ילדי גן לפענח מילים וטקסטים או לכתוב טקסטים בכתיב תקין, שכן הגן אינו המסגרת שבה אמורים הילדים ללמוד קרוא וכתוב במובן הפורמלי.

תכניות לימודים בהווה:

חינוך לשוני עברית – שפה, ספרות ותרבות – לבית הספר היסודי

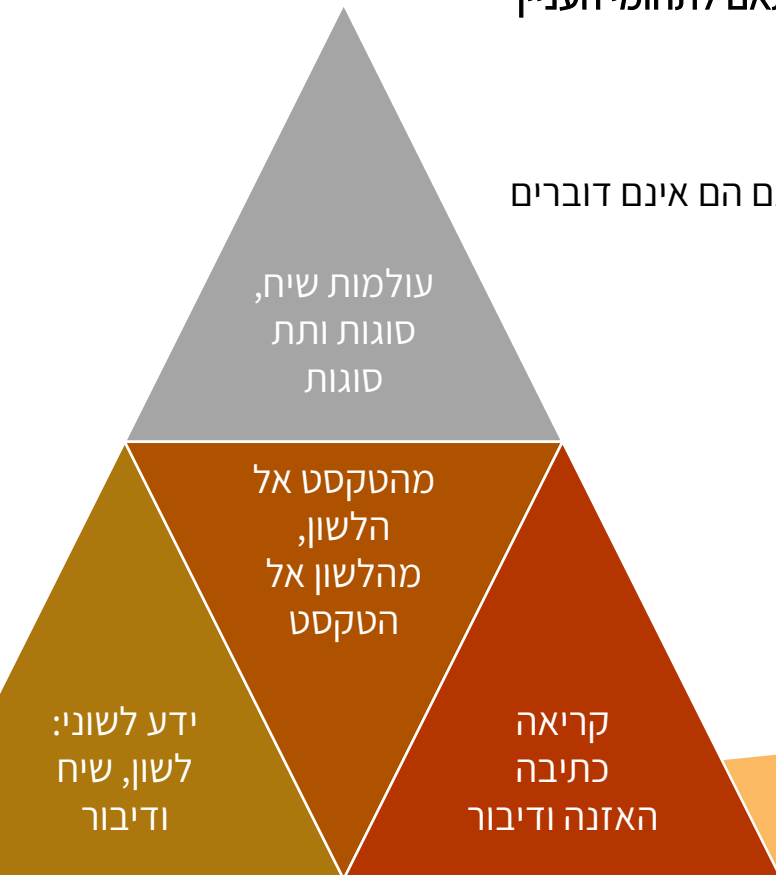
<http://edu.gov.il/mazhap/Hebrew-Primary/Curriculum/Pages/curriculum-elementary-school.aspx>

מטרות התוכנית

מטרה מרכזית – מטרתו של החינוך הלשוני בבית הספר היסודי הוא לטפח אדם אורייני. תוכנית הלימודים לבית הספר היסודי מתייחסת לשפה כאמצעי תקשורת בהקשר החברתי-תרבותי שבו חיים ופועלים דובריה.

החינוך הלשוני בבית הספר היסודי מכוון לכך שכל תלמיד ותלמידה יוכלו להשתמש בשפה לצורכיהם, על פי בחירתם, בהתאם לתחומי העניין שלהם ולפי הנסיבות, כדלהלן:

- ישלטו בעברית התקנית וידעו להשתמש בה בכתב ובעל פה בנסיבות הולמות.
- יוכלו להשתמש בשפה הדבורה והכתובה למילוי צרכים תקשורתיים: לשוחח, להבין ולהעביר מידע בלשון העברית גם אם הם אינם דוברים ילידיים של השפה.
- יוכלו להבין ולהפיק טקסטים דבורים וכתובים במגוון סוגות.
- ישכללו את התפקוד בשפה על פי המוסכם והרצוי בקהילות השיח שהם פועלים ועתידים לפעול בהן.
- יהיו קוראים חובבי-ספר הנהנים מטקסטים ספרותיים – מקוריים ומתורגמים.
- יהיו בעלי יכולת קריאה מושכלת של טקסטים ספרותיים
- ייעזרו בשפה לצורך ביטוי העולם הפנימי ולפיתוח מודעות עצמית
- ייעזרו בשפה כדי לגבש השקפות עולם
- יפתחו מודעות לשונית וירחיבו את הידע הלשוני
- ייהנו מן ההתנסויות בשפה ומהבנת העקרונות שבבסיסה.

סוגי טקסטים הנלמדים בבית הספר היסודי

התוכנית מכוונת ללמידת טקסטים מסוגים שונים: טקסטים עיוניים, טקסטים של תקשורת בין-אישית, טקסטים הקשורים לתקשורת המונים, ספרות ומקורות יהודיים.

הטקסטים השונים מיוצגים באמצעות קריאה, כתיבה דיבור והאזנה.

להלן סוגים שונים של טקסטים הנלמדים בבית הספר היסודי:

1. טקסטים מידעיים – לימודיים – כגון: הגדרה מילונית, ערך באנציקלופדיה
2. טקסטים של שכנוע וטיעון – כגון: פרסומת, עצומה, מאמר מידע
3. טקסטים מפעילים כגון: הוראות, מכתב בקשה
4. טקסטים סיפוריים – כגון: סיפור, עלילון (קומיקס), כתה עיתונאית

תכנית [הלימודים](#) בחינוך הלשוני מפרטת את המאפיינים הטקסטואליים והלשוניים של הסוגות השונות וכוללת והצעות להוראה בהקשרים השונים.

הישגים נדרשים על פי תכנית הלימודים

- הישג נדרש 1 --- האזנה ודיבור למטרות שונות
- הישג נדרש 2 --- כתיבת טקסטים למטרות שונות ולנמענים שונים
- הישג נדרש 3 --- הפקת טקסטים כתובים, תקינים מבחינה לשונית והולמים מבחינה תקשורתית.
- הישג נדרש 4 --- קריאת טקסטים מסוגים שונים ולמטרות שונות
- הישג נדרש 5 --- הפקת מידע ולמידה מטקסטים כתובים מסוגים שונים בתחומי דעת שונים
- הישג נדרש 6 --- קריאה של יצירות ספרות מתקופות שונות ומסוגות שונות: התייחסות פרשנית להיבטיהן הרגשיים, הערכיים, האסתטיים והחברתיים-תרבותיים
- הישג נדרש 7 --- קריאת טקסטים מן המקורות היהודיים כחלק בלתי נפרד מהמורשת התרבותית היהודית ותוך עמידה על ייחודם הלשוני
- הישג נדרש 8 --- הכרה והבנה של המערכת הלשונית - מבנים, תופעות ותהליכים בלשון.

ועדת מקצוע

מבחר נושאים שעלו לדיון, ההחלטות ויישומן

- הכשרת מורים להוראת עברית במכללות להוראה – הוקמה ועדת משנה והוגשו המלצות למל"ג
- אוריינות ושפה בגיל הגן ובכיתות א-ב – הוועדה דנה בנושא לעומק וזיהתה פערים ברצף תכניות הלימודים בגן ובבית הספר. הוקם צוות לגיבוש מדיניות וכתיבת תכנית-אב בנושא אוריינות ושפה בגיל הרך (בהכנה)
- קידום שפה ואוריינות בקרב תלמידים מאוכלוסיות מוחלשות – הוועדה למדה על תכניות שונות חיצוניות למערכת החינוך וכן תכניות פנימיות במטרה לאגם ידע ולגבש המלצות.
- טיפוח שטף הקריאה בבית הספר היסודי – בעקבות המלצת הוועדה הוקם צוות להרחבה של תכנית הלימודים בנושא זה (בהכנה)
- תהליכים דידקטיים בהוראת שפה המשלבים פסיכו-פדגוגיה – הוועדה המליצה על דידקטיקה מכילה המשלבת היבטים אלה, והטמעתם בהשתלמויות מורים ובהדרכה.
- הוראת עברית לתלמידים שעברית אינה שפת אמם – הוועדה המליצה על הקמת צוות כתיבה לניסוח מדיניות, ניסוח עקרונות דידקטיים והרחבת תכנית הלימודים.

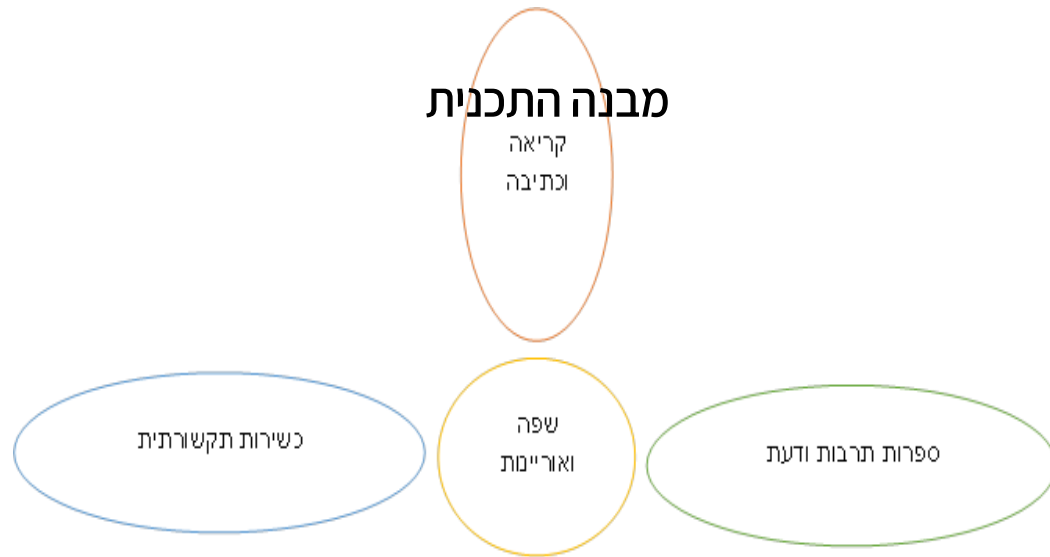
ועדת מקצוע "חינוך לשוני - עברית בקדם-יסודי וביסודי" בראשות פרופ' עלית אולשטיין מכנסת נציגים של אגפי הגיל ומפמ"רים של החינוך היסודי והעל-יסודי בלשון ובספרות, וכן נציגים של זרמי החינוך, קליטת עלייה, חינוך מיוחד, מומחים מן האקדמיה המתמקדים בגילים שונים, מומחים בקלינאות תקשורת ולקויות למידה, אנשים ממכללות ומאוניברסיטאות וגם מנהלות, מדריכות גננות ומורות.

מטרת הוועדה להתבונן בראייה כוללת על הנעשה בתחום החינוך הלשוני בבית הספר היסודי ובגן הילדים ולעסוק בדברים מהותיים שנוגעים במקצוע העברית בקדם-יסודי וביסודי במבט רחב.

הוועדה מתכנסת החל משנת 2010, כארבע פעמים בשנה.

עד כה הוקמו שלוש תת-ועדות שתפקידן להתעמק בנושא מסוים ולהביא לתוצר אופרטיבי, כמפורט להלן.

תכנית אב: רצף ההוראה של אוריינות ושפה בגיל הרך (בהכנה)

לכל רכיב במודל זה פותחו תתי רכיבים. נבנו טבלאות המפרטות רכיבים בתחום, שלבים התפתחותיים, יעדים משותפים לילדי גן וכיתות א-ב, הצעות לפעילויות מקדמות מהגן לבית הספר והצעות לפעילויות בכיתות א-ב.

נכתבת תכנית אב לחינוך הלשוני בגיל הצעיר. יעד העל של התכנית הוא גיבוש מתווה למדיניות כללית אשר תנחה את רצף ההוראה של שפה, קריאה וכתיבה מגיל הגן ובמהלך כיתות היסוד, עד סיום רכישת יסודות הקריאה והמעבר לקריאה לשם למידה.

ועדת הכתיבה בוחנת תוכניות קיימות, ממפה את החוסרים בראיית הרצף, ובונה מתווה הוראה על שני צירים:

- ציר אורך התפתחותי – מניצני קריאה עד להשלמת השלב המכונה בספרות "למידת הקריאה" (תוך התייחסות למאפייני הקריאה בעברית);
- ציר רוחב - התכנית מתייחסת לשונות בקרב התלמידים - כולל תלמידים שלהם צורכי הוראה ייחודיים, בכללם ילדים שעברית אינה שפת אמם, ילדים עם לקויות למידה וילדים משולבים.
- ציר היקפי – התכנית מתייחסת למכלול המקיף את הילד ומשפיע על התפתחותו האוריינית – גן ובית ספר, משפחה וקהילה.

קידום כישורים לשוניים - האזנה ודיבור

האזנה ודיבור (השפה הדבורה)

דוגמאות לחומרי הוראה - למידה המקדמים שיח דבור אשר פותחו
במשרד החינוך:
חיים בחברה - עורכים דיון בכיתה

http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/C_hinuch_Leshoni/haimbechevra.pdf

בית הספר מאפשר התנסויות מגוונות בשפה הדבורה הן
במסגרות של תקשורת בין-אישית והן במסגרות של תקשורת
בהקשרים פורמליים המייחדת את העשייה הבית ספרית.

בהתנסויות מגוונות אלה הדיבור משמש אמצעי להבעה ולביטוי
עצמי, להתמודדות עם העולם, לפיתוח גישה ביקורתית כלפי
המציאות, לרכישת ידע, להידברות ולניהול חיים בצוותא.
התנסויות אלה מזמנות מפגש עם תרבויות וקהילות שיח שונות
בחברה רב-תרבותית ורב-לשונית.

במסגרת העיסוק בקריאה וכתיבה נעשה שימוש רב בשפה
הדבורה שמתעשרת מיחסי הגומלין עם השפה הכתובה, תומכת
בה ונתמכת על ידה.

[הישג נדרש 1](#) עוסק בהאזנה ודיבור.

קידום כישורים לשוניים - קריאה וכתובה

קריאה והבנת הנקרא - בבית הספר היסודי מתנסים הלומדים בדרכי קריאה שונות למטרות שונות, כגון איתור מידע, לימוד והעמקה בנושא מסוים, הנאה, הכוונת התנהגות אישית, עימות עם עמדות שונות בנושא הדיון, הבהרת ספקות, הפלגה לעולמות אחרים.

תהליך הקריאה כולל העלאת השערות לגבי הטקסט, התמקדות במשמעויות גלויות וסמויות בטקסט, זיהוי קולות שונים בטקסט, פרשנות וגיבוש עמדה ביקורתית.

הישגים נדרשים [7,6,5,4](#) עוסקים בקריאה ובהבנת הנקרא של טקסטים לימודיים, ספרותיים וטקסטים מן המקורות היהודיים (פרק ד' בתכנית).

הכתיבה - משמשת כאמצעי לשימור מידע ולהעברתו, לשחזור התנסויות, לשכנוע אחרים, ליצירה בעולם הבדיה, למתן ביטוי לדמיון ולפנטזיה, לקיום קשרים בין-אישיים ועוד. תהליך כתיבה מיטבי כולל תכנון וטיוט תוך הקפדה על מוסכמות הכתיב, הכתב והפיסוק.

קריאה וכתובה הן תהליכים המשלימים זה את זה: הקריאה מתעללת את הרעיונות של הקוראים באמצעות הטקסט של המחבר ואילו הכתיבה מאלצת את הכותב לשלוט בתהליך ומובילה אותו לבנות משמעות.

בשלים השונים של הכתיבה הקוראים פונים אל הקריאה כדי ללמוד על דרך ההבניה של הטקסט, על תוכנו ומאפייני הלשון והשיח שלו.

הישגים נדרשים [3,2](#) עוסקים בקריאה ובהבנת הנקרא של טקסטים לימודיים, ספרותיים וטקסטים מן המקורות היהודיים (פרק ד' בתכנית).

* דוגמאות לחומרי הוראה ראה <http://eduedit.edu.gov.il/mazhap/Hebrew-Primary/learning/Pages/teaching-learning-materials.aspx>

"חשיבה היא דיאלוג של הרוח עם עצמה. כתיבה היא זכוכ של הדיאלוג הזה".

סוקרטס

קידום כישורים לשוניים - ידע לשוני: לשון ושיח

ידע לשוני הכולל ידע על הלשון וידע על השיח, מבטא יכולת להתבונן בתכונותיה של הלשון ולהסיק מסקנות לגבי מערכת חוקיה.

בבית הספר היסודי ההתבוננות בלשון מלווה את תהליכי ההבנה וההפקה של טקסטים דבורים וכתובים שהתלמידים נפגשים עימם. הלימוד השיטתי של רכיבי השיח והלשון וביסוס ידע זה בבית הספר היסודי, נעשה בהקשרים טקסטואליים כתובים ודבורים ותוך הדגשת התפקידים שרכיבים אלה ממלאים בהקשרים אלה. ההתבוננות והחשיבה על השפה ועל השיח מקדמות את הבנתם של מבנה הלשון והשיח ושל האמצעים הלשוניים בטקסטים שונים, ומקנות מערכת מושגים לשוניים ושימוש תקין בשפה.

העיסוק בלשון ובשיח בבית הספר היסודי נעשה משלושה היבטים:

- שימוש בלשון - שימוש בלשון לדיבור, לקריאה ולכתיבה של טקסט לשם הפקה והבנה לפי ההקשר, הנמענים והמטרות.
- מודעות לשונית – דיון באמצעים הלשוניים ובאמצעים הטקסטואליים והבאה למודעות של השימוש בהם לשם הבנה והפקה של טקסטים דבורים וכתובים.
- ידע-על לשוני - הכללות, ניסוח כללים, שימוש בשמם של המונחים המתאימים וארגון שיטתי של הידע הלשוני.

הישג נדרש [8](#) עוסק בידע הלשוני

ראה דוגמאות בנספח – שקופית מספר 46

חשיבות הטיפוח של אוצר מילים

לאוצר מילים נודעת חשיבות רבה בתחום ההבנה, ההבעה והיכולת הקוגניטיבית בכלל.

יש מתאם גבוה בין אוצר מילים להישגים בהבנת הנקרא, בהבעה ובחשיבה.

ילדים מגיעים לבית הספר עם פערם גדולים באוצר המילים. הפערים הללו משפיעים על המשך ההרחבה של אוצר המילים בשנות בית הספר.

לידיעת מילה רמות שונות, בכל רמה נדרשות פעולות הוראה להקניה ולביסוס.

"הללו, (הסופרים והמשוררים)...
המלים מפרפרות תחת ידיהם:
כבות ונדלקות, שוקעות וזורחות
(...) מתרוקנות ומתמלאות,
פושטות נשמה ולובשות נשמה".

גילוי וכיסוי בלשון, ביאליק, 1915

[להרצאתה של פרופ' תמי קציר "הבנת הנקרא – מילה אחר מילה"](#)
[באתר החינוך הלשוני](#)

יצירות ספרות להוראה

הרחבה של תכנית הלימודים בחינוך הלשוני, תשס"ג

"מעגלי הספרות" – רשימת יצירות שפורסמה בשנת 2011 מאפשרת בניית קורפוס תרבותי לתלמידי בית הספר היסודי וכוללת 4 מעגלים:

מעגל ראשון – ליבה – משותף לממ"ד ולממלכתי וכולל שירים, סיפורים, יצירות מארון הספרים היהודי וספרי קריאה. מעגל שני – בחירה מתוך מאגר יצירות נתון (ממלכתי/ ממלכתי דתי)

מעגל שלישי – ייחודו של יוצר, לבחירה מעגל רביעי – בחירה חופשית של המורה

[קישור לרשימות יצירות הספרות](#)

"האינטראקציה החברתית עם עמיתים והתיווך של המורה תורמים לבניית עולם הטקסט האישי של הקוראים: כשתלמידים מוזמנים יום-יום לקרוא או להאזין לקריאה, כשהספרים נגישים, כשמדברים וכותבים על יצירות ספרות, נוצרת סביבה שתומכת בקוראים ומטפחת את יכולתם להעריך יצירות ולפתח טעם אישי"...

(מתוך תוכנית הלימודים לבית הספר היסודי)

הוראת הספרות בבית הספר היסודי

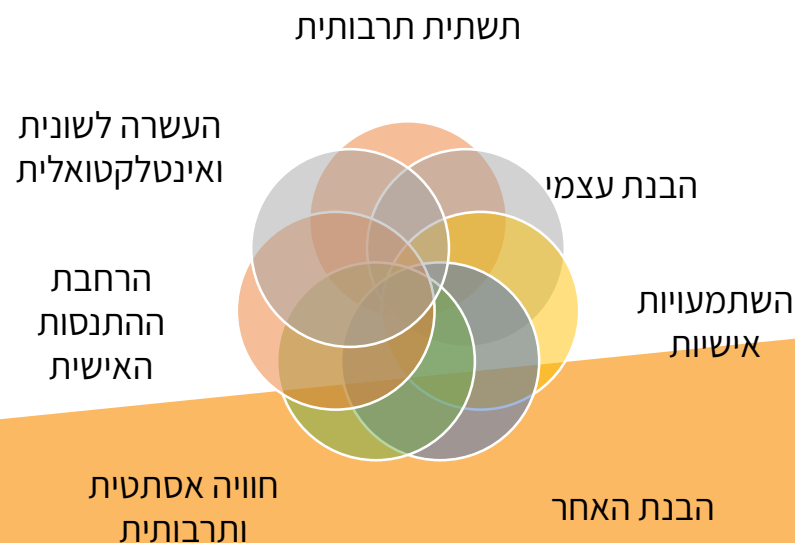
- בבית הספר היסודי הספרות אינה נלמדת כדיסציפלינה נפרדת אלא כחלק מן החינוך הלשוני (הישג נידרש 6).

הספרות מאפשרת:

- חוויה והתנסות אסתטית
- הבנה טובה יותר של התלמידים את עצמם ואת זולתם
- פיתוח הדמיון והאינטליקט
- פיתוח אהבת קריאה
- שכלול יכולת הקריאה
- העשרת השפה ואוצר המילים
- פיתוח היכולת להבין ולהעריך יצירות ספרות
- הנחלת אוצרות התרבות
- פיתוח החשיבה וההבעה

מהנעשה בשטח:

- פורסמו מסמכי מדיניות על הוראת הספרות בבית הספר היסודי ([מפגש מונחה עם ספרי הקריאה](#))
- פורסמו [יחידות הוראה](#) המדגימות תהליכי הוראת ספרות על מגוון סוגות: טקסטים מהמקורות היהודיים, ספרים ושירים
- נאספו הרצאות מקוונות – [הוראת ספרות](#)
- מתקיים פיתוח מקצועי למורים במגוון מסלולים:
- קורס מקוון להוראת הספרות בבית הספר היסודי
- הרחבת ידע של דרג הביניים (רכזים) במסגרת קורס מקוון שנבנה במסגרת האיחוד מול הייחוד
- הרחבת ידע של דרג הביניים (רכזים) במסגרת השתלמות רכזות ב"בית יציב"
- הרחבת ידע באמצעות הרצאות מצולמות המשלבות ידע אקדמי ומעשי
- קהילת מורים וירטואלית ייחודית "[מקוונים לקריאה](#)" (כ-120 חברים בקהילה)

על קריאת ספרות

יצירות ספרות פועלות עלינו בהרבה מישורים: הן הופכות את הווה הקריאה לחווית זמן תחומה וחגיגית; הן מגדירות מחדש את אפשרויות השימוש האמנותי בכלי השגור והמוכר כל כך לכולנו - השפה; הן מנסחות ערכים, תוכנות והשקפות עולם; הן שופכות אור על חיינו ועל אנשים הסובבים אותנו; והן פותחות ומסבירות לנו נתחים מחיים אחרים, המעוגנים בזמן ובמקום אחר (דר, שטיימן, לבנת וקוגמן, 2007).

"יום אחד, כך מספרים, נשאל הסופר הרוסי מקסים גורקי כיצד ראוי לכתוב ספרות ילדים. תשובתו של סופר מהולל זה, שהשפיע אולי יותר מכל אדם אחר על ספרות הילדים הסובייטית בראשית צעדיה, הייתה קצרה וקולעת: "כמו למבוגרים, אבל טוב יותר." (אופק, 1983 עמוד 9)

על ספרות הילדים

ספרות הילדים מתאפיינת בשפה פשוטה יחסית, שמרנות בבחירת האמצעים הספרותיים (בפרט בשירה לילדים), שימוש בנושאים הקרובים לעולמם של הילדים, ולעיתים קרובות גם בתשתית דידקטית, כלומר שימוש בסיפור או בשיר כאמצעי לימודי או כאמצעי להעברת מסר חינוכי.

לאה גולדברג מגדירה שתי בחינות להגדרת ספרות כספרות ילדים: הראשונה – בחינת כושר הקליטה של הילד הקורא. השנייה – בחינת תכלית הכתיבה וכוונותיו של היוצר – סופר.

גולדברג מגדירה שלוש קטגוריות:

- ספרות שנכתבה בכוונה תחילה בשביל ילדים (מוגדר בכותרת / כותרת משנה).
- יצירות שבמשך הזמן שולבו במקראות לילדים (מסעות גוליבר/אוהל הדוד תום)
- סיפורים עממיים המעובדים כעבור זמן במיוחד עבור ילדים.

לטענת הראל (1991) יש להגדיר ספרות לילדים ע"פ מונחים של תכונות ספרותיות ספציפיות ולא בהתייחסות לתכונות הקורא. הגדרת הספרות על פי גיל הקוראים או יכולותיהם הקוגניטיביות בעייתי שכן העובדה שהילדים הם קבוצה בעלת תכונות משותפות אינה פוטרת מהצורך לעמוד על התכונות הספרותיות הפנימיות שהם קוראים ולכן יש לוודא שספרות הילדים תהיה קודם כל ספרות איכותית.

ספרות ילדים נכתבת למעשה לשני קהלים: קהל הילדים הקורא את הספרים וקהל המבוגרים הבוחר את הספרים ומנגישים אותם לילדים.

ערכה המיוחד של ספרות הילדים

חשיבות ספרות הילדים להתפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והחברתית של ילדים

הסיפור הוא אחד מאמצעי החינוך העתיקים בעולם. חשיבות המפגש עם ספרות ילדים בגיל הרך היא בתיווך למציאות שמציעה ספרות זו לילד הצעיר (Saracho, 2010). מחנכים, אנשי רוח ופסיכולוגים מסכימים על התרומה המכרעת של יצירות ספרות להתפתחות התקינה של נפש הילד (כהן, 1990; שיפרין, תשנ"ה). (לבנת, ברעם-אשל, 2014, שפירו 2010).

"ליצירות הספרות ולטקסטים (...) היהודיים יש מקום ייחודי ומובחן בשיח החברתי. הם מזמנים ללומד הכרה וידע של המורשת התרבותית (..) ומפתחים דרכי חשיבה ודרכי שימוש שונות וייחודיות בשפה. העיסוק בטקסטים (...) מחזקים את רגשות ההשתייכות הלאומית והקהילתית, התרבותית והחברתית ותורמים לעיצוב הזהות האישית". מתוך תכנית הלימודים לבית הספר היסודי.

חשיבות ספרות הילדים בפיתוח אמפתיה והזדהות ולחינוך ערכי

יותר מכל אמנות אחרת מסוגלת הספרות לעורר בקורא ענווה והקשבה ל"אחר". הקשבה זו היא רבת פנים: ראשיתה כמובן בהקשבה למספר. הקשבה זו יכולה להיות מלאת אמון, והיא עשויה להיות ספקנית ואף חשדנית, הכול על פי אופיו של המספר המגולל לפנינו את הסיפור. המשכה של אותה הקשבה שהספרות מעוררת בקרב קוראיה מתאפשר באמצעות תהליך רגשי מורכב של הזדהות עם הדמויות הספרותיות והיסחפות אל תוך חייהן.

בתהליך הקריאה הקורא שוכח את עצמו ונסחף אל תוך חייו של ה"אחר", יהיה זה ילד בן זמנו ותרבותו, או ילדה ממאה אחרת אחרת ומתרבות שונה לחלוטין. בתוך כך הוא חווה שונות ולומד עליה כאורח קרוא בעולם שאינו שלו (דר, שטיימן, לבנת וקוגמן, 2007). לדוגמא: מרים ילן שטקליס קוראת את שירה "ילדה בודדה"

התפתחות ספרות הילדים - סקירה

קיימות נקודות מפגש והשפעות הדדיות בין יצירות הספרות שנכתבו לילדים בלשונות העמים לבין אלו שנתחברו בלשון העברית.

עד ראשיתה של תקופת ההשכלה באירופה (המחצית השנייה של המאה ה-18) היו השלבים מקבילים, פחות או יותר, אך מאותה תקופה ואילך מתחילה להסתמן האטה גדלה והולכת בהתפתחותה של ספרות הילדים העברית יחסית לזו שבלשונות אחרות. באמצע המאה ה-19 הגיעה ספרות הילדים ברוב ארצות התרבות לראשית תור הזהב שלה, ואילו הספרות העברית לבני הנעורים נמצאה במצב של קפאון כמעט מוחלט. (אופק, 1983)

רק על סף המאה העשרים התחילה מסתמנת פעילות יצירתית דינמית בספרות הילדים שלנו, באירופה ובארץ ישראל, ובפרק זמן קצר יחסית הצליחה ספרות הילדים העברית לסגור את הפער ולהעניק לקוראים העברים הצעירים יכול עשיר במקור ובתרגום.

התפתחות ספרות הילדים בארץ

מקובל למיין את הכתיבה בעברית לילדים בישראל לשלושה דורות

1. הדור הראשון - סופרים שפעלו מהרבע האחרון של המאה ה-19 עד למלחמת העולם הראשונה. כולם כתבו כדי לחנך, אולם הטובים שבהם, כמו ביאליק גם היו מודעים לצורך לעניין את הילד ולגרום לו הנאה. המקורות שלהם היו בעולם העבר ובאגדה מצד אחד ומהצד השני מההווי היהודי בגולה. הם כתבו בעיקר פרוזה והיו נתונים להשפעת ספרות ההשכלה. רובם היו מורים ועיסוקם הוא שהמריץ אותם לכתיבה.
2. הדור השני - עד לשנות הארבעים של המאה ה-20. כולם גברים שרובם היו מורים. רוב היצירה היא שירה והם אינם כותבים רק לילדים. חלק מהשירים הולחנו והילדים שרו אותם כחלק מהיומיום שלהם (כמו לדוגמא לווין קיפניס). היצירה מתקשרת לחיי היום יום ולטבע בארץ ישראל.
3. הדור השלישי - משנות ה-40 של המאה ה-20 ועד לשנות ה-70 של המאה ה-20 "המשמרת הצעירה". בדור זה היצירה הספרותית היא מטרה בפני עצמה. ולראשונה יש יוצרים המתמחים בכתיבה לילדים. חלק מהיוצרים (לאה גולדברג) התחילו לכתוב עוד בהיותם בחו"ל. כל היוצרים ייצרו בארץ והיצירה מבוססת על החוויות של הילדים בארץ. חלק נכבד מהיצירה מיועד לגיל הרך - לפני הקריאה. קבוצה זו הורכבה ברובה מנשים שרובן ככולן גילו הבנה לנפש הילד וכתבו מנקודת מבטו, למשל לאה גולדברג ומרים ילן שטקליס. מוצא רוב היוצרות הוא ממזרח אירופה והן בעלות השכלה אקדמית רחבה. החסות על כתיבה לילדים עבר מהמורים אל השבועונים (בעיקר ל"דבר לילדים" ששמר על איזון ולא הביע עמדות פוליטיות) ולכן הפרסום לילדים נמדד גם באמות מידה אמנותיות ושיווקיות.
4. הדור הרביעי הוא העידן המודרני והפוסט מודרני עם יוצרים כמו יהודה אטלס, אלונה פרנקל, חגית בנזימן, שלומית כהן אסיף, ויהונתן גפן, ובעידן הפוסט מודרני - אתגר קרת, שירה גפן. הם מעמידים את הילד ועולמו (לעיתים בעיותיו, קשייו, התמרדותו) במרכז יצירתם.

מיזמים לעידוד קריאה

- "שמחת הקריאה" ליסודי

<https://lalymor1.wixsite.com/happyreading>

- ספרית פיג'מה

<http://www.pjisrael.org/>

- מצעד הספרים

<http://edu.gov.il/minhalpedagogy/libraries/Pages/hp.aspx>

- מפעל סופר אורח

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Sifrut/Sofer201011/

- מפגשים ווירטואלים עם סופרים

<https://www.youtube.com/watch?v=Y27hYdaZ6hc> (דוגמה למפגש ווירטואלי עם סופר : (נאוה מקמל עתיר)

"כשהגיעה בלומה לכלל
חינוך היה אביה מושיבה
על ידו וקורא עמה
בספרים. אומר היה חיים
נאכט, יודע אני בתי
שאיני מנחיל לך עושר
ונכסים, אבל אני מלמדך
לקרות בספרים, בזמן
שעולמו של אדם חשוב
בעדו קורא בספר ורואה
עולם אחר."

סיפור פשוט, עגנון

חומרי הוראה - ספרי הלימוד להוראת העברית בבית הספר היסודי

- **החלפת ספרי הלימוד וחידושם** - החל משנת 2012 מתנהל תהליך ארוך ומורכב של החלפת ספרי הלימוד בכל שכבות הגיל מכיתה א' ועד כיתה ו', הן מפאת חידוש תכנית הלימודים בתחום הספרות, והן בגלל הצורך לשפר את איכות הספרים הקיימים. [לרשימות ספרי הלימוד המאושרים](#). החל משנת 2018 חלק מספרי הלימוד נדרשים לחידוש האישור.
- ספרי הלימוד נכתבו על-פי [תבחינים](#) שיצרה ועדת מומחים ועברו תהליך של הערכה והתאמה לעקרונות החדשים.
- **ספרי הלימוד לכיתה א'** מציעים גישה מאוזנת להוראת הקריאה – המשלבת בין הוראה שיטתית של יסודות הקריאה לבין טיפוח ידע עולם, שפה והבנה של טקסטים.
- **ספרי הלימוד לכיתות ב-ו** מאפשרים את קידום כל יעדי החינוך הלשוני בספר לימוד אחד המאורגן על פי נושאי תוכן, ובכך מאפשר למידה בהקשר.
- **סוגיית הניקוד בספרי הלימוד** – עד אמצע כיתה ג' לומדים הילדים לקרוא את הגרסה המנוקדת של הכתב העברי. החל מאמצע כיתה ג' רוב הניקוד מוסר. הרציונל והתפיסה ההתפתחותית לכך מוצגים במסמך [מדיניות הניקוד בספרי הלימוד](#) שפורסם בשנת 2014.

מספר ספרי הלימוד המאושרים בשכבות הגיל

שכבת גיל	ממלכתי	חמ"ד
א'	9	9
ב'	5	5
ג'	5	3
ד'	5	2
ה'	5	3
ו'	4	3

חומרי למידה - המשך

קטלוג חינוכי

[ספרי לימוד דיגיטליים](#)

[סביבות למידה מאושרות של ספקי תוכן](#)

[יחידות הוראה \(פירוט\)](#)

מרחב פדגוגי

<http://pop.education.gov.il/>

נתונים על כמות החומרים באתר ועל השימוש במרחב הפדגוגי לחודש פברואר:
חומרי הלמידה והסרטונים מאורגנים על-פי הקטגוריות שבתיקי תוכניות הלימודים:

א. פיתוח כישורי האזנה ודיבור

ב. ביסוס שטף הקריאה

ג. הבנת הנקרא בטקסטים מודפסים ובטקסטים דיגיטליים

ד. קריאה והבנה של יצירות ספרות

ה. עידוד קריאה

ו. פיתוח יכולת הכתיבה וההבעה בכתב

ז. העשרת אוצר מילים

ח. פיתוח המודעות הלשונית ואהבת השפה העברית

ט. שילוב מיומנויות אורייניות בתחומי הדעת ובנושאים שונים

י. הרחבת הדעת וההשכלה

יא. חומרי למידה לחמ"ד

פיתוח מקצועי

קהלי יעד:

מורים חדשים וותיקים
רכזות עברית ומדריכות בית ספריות
מדריכות בכירות ודרג הפיקוח (מורי מורים)

סוגי השתלמויות

השתלמויות מחוזיות בפסגות
השתלמויות ארציות ומחוזיות מקוונות – צוות מפמ"ר פיתח 15 השתלמויות מקוונות בשילוב
הרצאות ומאמרים של טובי המרצים בתחום החינוך הלשוני.
השתלמויות מקוונות חדשניות - כגון: "איחוד מול ייחוד" בנושאים שונים, קהילת מורים מקוונת
בנושא עידוד קריאה, קורסים קצרים לבחירה וללמידה עצמית (מיקרוקרדיטציה).

המבחר ומספר המשתתפים בהשתלמויות המקוונות גדלים מדיו שנה.

הכשרת מורים וגננות לחינוך לשוני במכללות המלצות למל"ג

בהמלצת ועדת המקצוע מונתה ועדת היגוי על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית לבחון את נושא הכשרת המורים והגננות בתחום החינוך הלשוני.

הוועדה פעלה במהלך השנים 2015-2016. נציגי הוועדה סקרו את תכניות ההכשרה הקיימות בארץ ובעולם, נפגשו עם ראשי מכללות ועם ראשי מסלולים וחוגים במכון מופת ולמדו היטב את הנושא. מתוך בחינה זו עלו ממצאים מדאיגים על היקף ההכשרה להוראת שפה ואוריינות במתווה הקיים. על פי המצב כיום, מורים וגננות מסיימים את לימודיהם עם הכשרה מועטה מאד בתחום העיקרי שאותו הם ילמדו במהלך שנות עבודתם.

לאור ממצאים אלה, ומתוך הכרה בחשיבות החינוך הלשוני בשנות הגן ובית הספר היסודי, גיבשה הוועדה את המלצותיה לשינוי המתווה בשני מישורים: האחד - החינוך הלשוני יוכר כתחום התמחות לבחירה בהיקף של 26 ש"ש; השני - כל הסטודנטים במסלול היסודי והקדם יסודי שאינם מתמחים בחינוך לשוני יידרשו ללמוד חטיבה חובה בת 15 ש"ש + פרקטיקום בהוראת שפה.

המלצות הוועדה וכן כמו כן פירוט של נושאים המוצעים להוראה בתכניות הנ"ל הועברו למועצה להשכלה גבוהה (ראה נספח של המלצות הוועדה).

[מצ"ב המלצות הוועדה, וכן מכתב שנשלח לראשי המכללות האקדמיות לחינוך](#)

הרצאות מקוונות להרחבת ידע המורים והמדריכים

במטרה להתגבר על הפער בידע המקצועי, נאספו בשנים האחרונות הקלטות מומחים בענפי החינוך הלשוני. ההרצאות משמשות את הפיתוח המקצועי ומיועדות גם למורי מורים במכללות. [להרצאות באתר המפמ"ר](#)

- 2 - - קידום השיח הדבור
- 10 - - קריאה והבנת הנקרא
- 6 - קידום כתיבה
- 9 - - הוראה בכיתה הטרוגנית.
- 8 - - הוראת ספרות

בשנה"ל תשע"ח לומד הצוות הבכיר קורס בנושא הוראת הלשון. ההרצאות של טובי המומחים יצורפו בהמשך למאגר ההרצאות באתר המפמ"ר

- 11 - בבית הספר היסודי - הוראת לשון

•

מבחנים ארציים ובין-לאומיים, כלי הערכה מערכתיים בהעברה פנימית, הערכה פנימית משולבת בהוראה

מבחנים ארציים ובין-לאומיים

מבחן פירלס – בכיתה ד', מדגמי, אחת ל-5 שנים, החל מ-2001.

E-PIRLS - מבחן קריאה בסביבה ממוחשבת, החל מ-2016

מיצ"ב חיצוני - בכיתה ה' אחת לשלוש שנים.

מבחנים מערכתיים בהעברה פנימית למיפוי כיתה

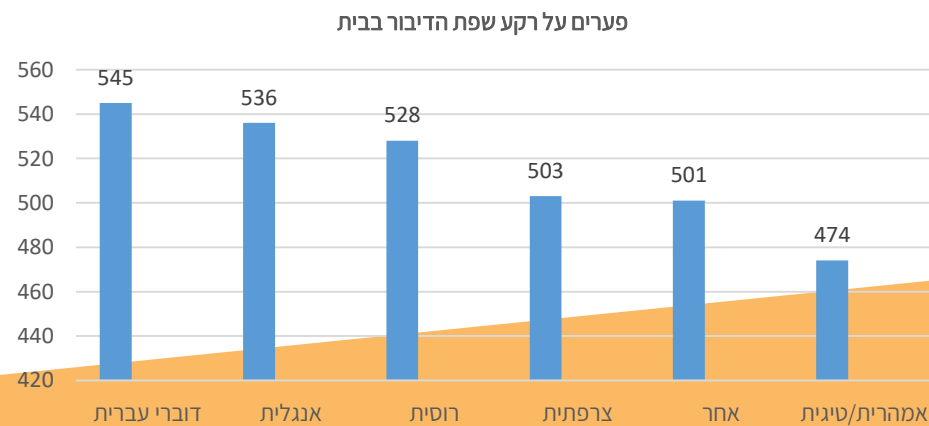
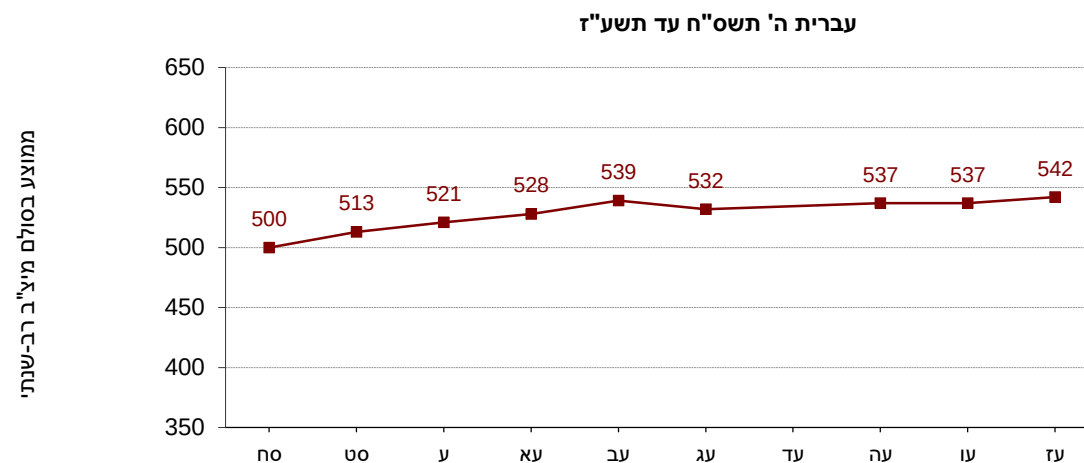
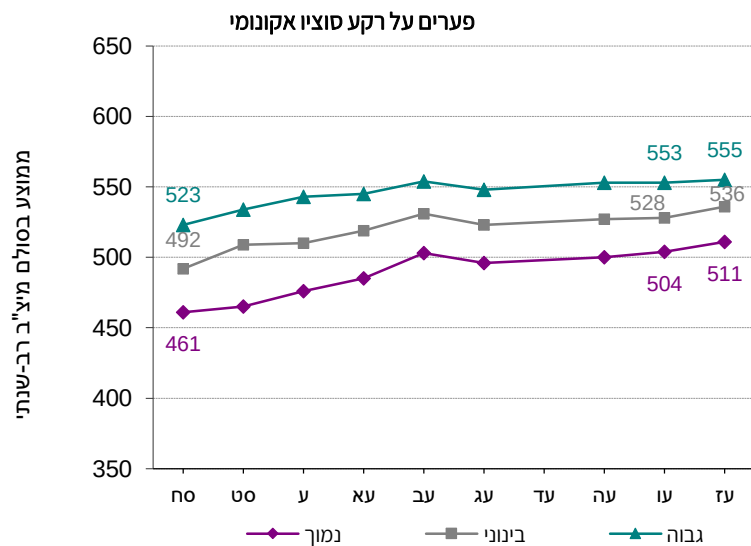
כיתה	הכלי	מה נבדק
א	מבדק א' - משימות להערכה פרטנית	עשר משימות לאורך השנה, להערכת יסודות הקריאה וההבנה
ב	מבדק ב' - משימות להערכה כיתתית ופרטנית	קריאה, הבנת הנשמע והבנת הנקרא (כתיבה - בפיתוח לקראת תשס"ט).
	מבחני מיצ"ב משנים קודמות	הבנת הנקרא בסיפור ובטקסט מידע, כתיבה וידע לשוני.
ג	משימות הערכה	הבנת הנקרא בסיפור ובטקסט מידע, כתיבה וידע לשוני. נשלחות לבתי הספר פעמיים בשנה.
ד	משימות הערכה	הבנת הנקרא בסיפור ובטקסט מידע, כתיבה וידע לשוני. נשלחות לבתי הספר פעמיים בשנה.
	מבחן פירלס ישן	הבנת טקסט מידע או סיפור מתוך מבחני פירלס שנחשפו
ה	מיצ"ב פנימי	בשנים שבהן בית הספר לא משתתף במיצ"ב חיצוני
	מבחני מיצ"ב משנים קודמות	הבנת הנקרא בסיפור ובטקסט מידע, כתיבה וידע לשוני.
ו	משימות הערכה	הבנת הנקרא בסיפור ובטקסט מידע, כתיבה וידע לשוני. נשלחות לבתי הספר פעמיים בשנה.

ההערכה פנימית
משולבת בהוראה

[למאגר משימות מדף](#)

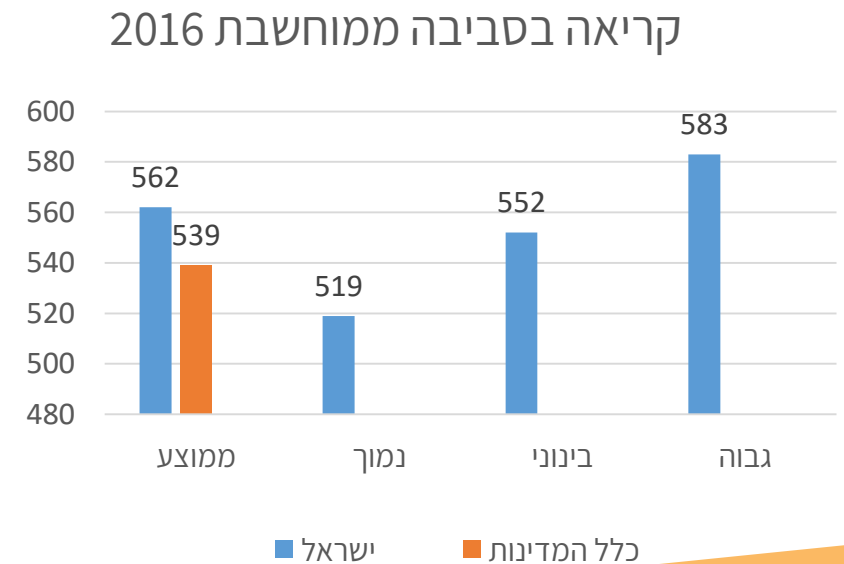
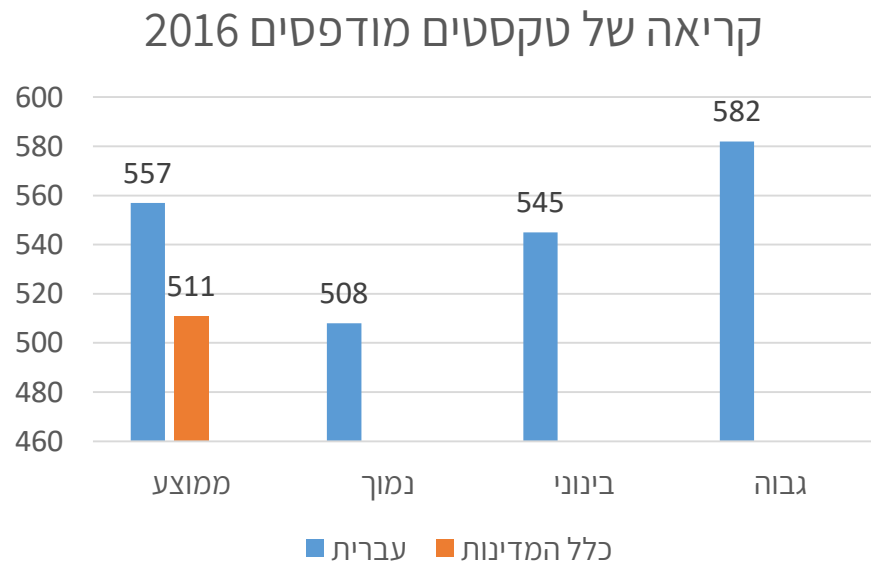
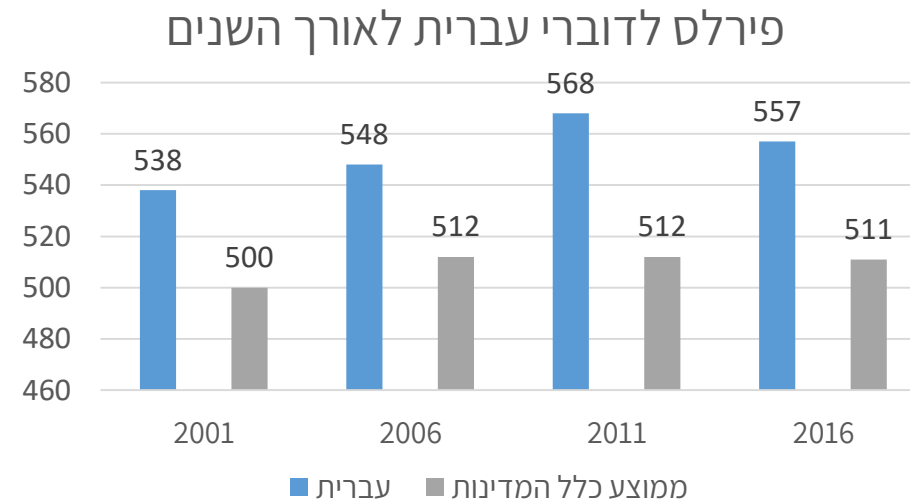
[ומבחנים פנימיים באתר הראמ"ה](#)

נתונים על הישגים במיצ"ב בעברית לכיתות ה'

נתונים על הישגי תלמידי כיתה ד' במבחן הפירלס

אתגרים

- **העלאת הישגים וקידום תלמידים מתקשים** בכיתות חט"א וחט"ב, בבתי ספר במיקוד מיוחד, באזורים מוחלשים. – תלמידים ממיצב סוציאקונומי נמוך, תלמידים שאינם דוברי עברית בבית, תלמידים עם צרכים מיוחדים. פעולות נדרשות: מינוי מורה מומחה לקריאה ואוריינות בבתי ספר מוחלשים
פיתוח חומרי הוראה והערכה מותאמים
עידוד קריאה
הרחבת ידע מקצועי של מורים לטיפול במתקשים
עבודה עם הורים.
- **פיתוח כלי הערכה** - שכלול ועיבוי של מערך ההערכה החיצונית והפנימית, במטרה להקיף את כל "ענפי" החינוך הלשוני, לשכלל באמצעותה מקצועיות של מורים וסדרי עבודה, לגייס את ההערכה לשירות הלמידה.
- **קידום ידע מקצועי** לאוכלוסיות יעד בכל הרמות: סטודנטים להוראה, מורים בפועל, רכזים ומדריכים, מורי מורים. פעולות נדרשות: הגדלת מספר המוסדות אקדמיים המתמחים בתחום החינוך הלשוני; עידוד סטודנטים להתמחות בתחום; שינוי מתווה ההכשרה במל"ג; הרחבה וגיוון של ההשתלמויות בעברית למורים בפועל; חובת השתלמות תקופתית לכל מורה שמלמדת את המקצוע; הרחבת הסמכה לרכזות ולמדריכות; עידוד אוניברסיטאות לבניית תכניות ללימודים מתקדמים למורה מומחה לאוריינות וקריאה.
- **תפקיד מורה מומחה לאוריינות ושפה בבית הספר היסודי - literacy specialist** מורה מסגל בית הספר, מומחה בתחום האוריינות והשפה הממלא תפקיד של מוביל, מדריך, תומך ומקדם באופן יום-יומי את תחום האוריינות והשפה בבית הספר. בין תפקידיו לקדם תלמידים המפגינים קשיים בתחום האוריינות והשפה.

רשימת מקורות

- אבן, י' (2004). כדי להבין את הנקרא צריך לדעת מילים ולהכיר את העולם, **הד החינוך** 78 (10), הוצאת הסתדרות המורים. 19-12. (קיים בקלסר)
- אולשטיין, ע' וכהן, א' (2001), **הוראת הקריאה בארצות הברית**, ירושלים: מכון הנרייטה סאלד, המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות. (קיים בקלסר)
- "דוח ועדת הקריאה – עיקרי ההמלצות", **הד החינוך**, ספטמבר 2001 (קיים בקלסר מסמכי מדיניות)
- אוריאל, א' (1983). תנו להם ספרים: פרקי ספרות ילדים. תל אביב: ספרית פועלים.
- גיליס, מ. (1987). **מן ה"חדר" אל המחשב: מאה שנות הוראת קריאה עברית בישראל**, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- דר, י', שטיימן, י', לבנת, ח' וקוגמן, ט' (2007). ברוח הזמן. החזרת ספרות הילדים להקשר ההיסטורי-תרבותי. תל אביב: מכון מופ"ת.
- זיו, מ', סמדג'ה, מ' וארם ד' (2013). קריאת ספרים בגן על-ידי גננות והתייחסותן להיבטים של תאוריית ה Mind. **חוקרים@הגיל הרך** – מכללת לוינסקי לחינוך, 1, 72-48. (קיים בקלסר)
- כהן, א' (1990). **סיפור הנפש: ביבוליותרפיה הלכה למעשה**. קריית ביאליק: אח.
- לבנת, ח' וברעם-אשל, ע' (2014). שיקולי בחירה מושכלים בטקסט הספרותי לילדים. **עולם קטן**, 5, 54-86. (קיים בקלסר)
- משיח, ס' (2000). ילדות מדומיינת. חולון: צ'יריקובר.
- פיין, י', ארם, ד' וזיו, מ' (2014). קידום ההבנה הרגשית-חברתית של הילד באמצעות תיווך הורי בעת קריאת ספרים. **מגמות, מ"ט (3)**, 445-415.
- רוזנר, ר. (2011). תכניות הלימודים בעברית, קצת היסטוריה. **פנים** 54, ע"מ 93-101. (קיים בקלסר)
- שביט, ד' (1996). מעשה ילדות. מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים. תל אביב: עם עובד.
- שיפריין, ז' (תשנ"ה). **שיקולים פסיכולוגיים חינוכיים בהתאמת יצירות ספרות לילדים**. תל אביב: מכון מופ"ת.
- שפירא, ר' וארם ד' (2009). **הקשר בין קריאת ספרים לילדי גן לבית התפתחות שפה**, נצני האוריינות והאמפתיה שלהם. **עולם קטן: כתב עת לחקר ספרות ילדים ונוער**, 4, 134-123. (בקלסר)
- Wolf, M., & Bowers, P.G. (1999). The double-deficit hypothesis for the developmental dyslexias. **Journal of Educational Psychology**, 91, 415-438.
- Saracho, O. N. (2013). Views and Issues in children's literature. In: O.N, Saracho and Bernard Spodak (Eds.), **Handbook of Research on the Education of Young Children** (Pp.135-147). Third Edition. New York and London: Routledge.

נספחים

נספח לשקופית 24 - קידום כישורים לשוניים - קריאה וכתבייה

דוגמאות לחומרי הוראה – למידה המקדמים קריאה והבנת הנקרא אשר פותחו במשרד החינוך:

[עצת החמור, מיהי אינברירה.](#)

דוגמאות לחומרי הוראה – למידה מקוונים המקדמים קריאה והבנת הנקרא אשר פותחו במשרד החינוך: שיטפון, נמר המדבר הארץ ישראלי

https://pop.education.gov.il/tchumey_daat/ivrit_chinhch_leshony/yesodi/noseem_nilmadim/ivrit_svivs_digitalit/

דוגמאות לחומרי הוראה- למידה המקדמים כתיבה אשר פותחו במשרד החינוך:

מספרים סיפור בעל פה ובכתב

http://pop.education.gov.il/tchumey_daat/ivrit_chinhch_leshony/yesodi/noseem_nilmadim/sipur_bap_ktav/

כותבים המלצות לבילוי נעים

http://pop.education.gov.il/tchumey_daat/ivrit_chinhch_leshony/yesodi/noseem_nilmadim/sipur_bap_ktav/

איך משחקים - כותבים הנחיות למשחק

http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/Chinuch_Leshoni/eichmesahakim.pdf

דוגמאות לחומרי הוראה- למידה המקדמים ידע לשוני אשר פותחו במשרד החינוך:

העברית המתחדשת

http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/Chinuch_Leshoni/evrit.pdf

כל הדגמים והיחידות מאורגנים כאן לפי שכבת גיל:

<http://eduedit.edu.gov.il/mazhap/Hebrew-Primary/learning/Pages/teaching-learning-materials.aspx>

נספח לשקופית 39 - הרצאות מקוונות להרחבת ידע המורים והמדריכים

קידום השיח הדבור

- פרופ' יהושע גתי - שיח בכיתה
- פרופ' זהר לבנת - פרגמטיקה לשונית-חברתית - מושגי יסוד
- ד"ר אירית נר-גאון כהן - עיון בשיח הדבור בכיתה ובקבוצה הקטנה -

קריאה והבנת הנקרא

- שיפור הבנת מילה אחר מילה - פרופ' תמי קציר
- חשיבות הערכה רב רכיבית של הבנת הנקרא - פרופ' מיכל שני
- הפקת פרופילים של מתקשים - פרופ' מיכל שני
- שטף קריאה: פרוזודה וקריאה תאטרלית - ד"ר אורלי ליפקה
- תהליכים תקינים ולקויים בהבנת הנקרא - ד"ר מני יערי
- הבנת הנקרא במיקוד לשוני - ד"ר אתי כהן
- תהליכי ויסות עצמי בהבנת הנקרא - פרופ' תמי קציר
- קריאה ולמידה בסביבה דיגיטלית - ד"ר גל בן יהודה
- הטקסט העיוני: מאפיינים טקסטואליים והבנת הנקרא - ד"ר ריקי תמיר
- מאבחון לטיפול: ניתוח מקרה - פרופ' תמי קציר ופרופ' מיכל שני

קידום כתיבה

- כיצד מתפתח כותב מיומן? פרופ' עלית אולשטיין
- זהות כותב באקדמיה פרופ' חנה עזר
- ויסות עצמי ואסטרטגיות בתהליכי כתיבה - ד"ר עינת ליכטינגר
- הערכת כתיבתם של תלמידים ד"ר עירית השכל שחם
- מהי יצירה בשבילי? מירי רוזובסקי
- מדיבור לכתיבה - פרופ' נורית פלד

הוראה בכיתה הטרוגנית

- הבנת הנקרא בקרב דוברים שעברית אינה שפת אמם - ד"ר ענת פריאור
- הרחבת המודל הפשוט של הבנת הנקרא - ד"ר ענת פריאור
- טיפוח יכולת תרבותית בקרב מורים בכיתה ההטרוגנית - ד"ר מיכל שלייפר
- מאפייני למידה-הוראה-הערכה בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה - ד"ר מיכל שלייפר
- הדיאלוג בכיתה - ד"ר מיכל גנץ-מישר
- ספרות כגשר בין תרבויות - ד"ר טלי יניב
- חקר השיח והוראת עברית - פרופ' עירית קופפרברג
- סיפור שלמה המלך ומלכת שבא: על עולים חדשים ועברית חדשה בימי בית שני ובימינו - פרופ' רחל חיטין-משיח.

הוראת ספרות

- האם אנחנו שומעים מה אנחנו קוראים? פרופ' מירי ברוך
- אינטרטקסטואליות בתרבות ובספרות - פרופ' אילנה אלקד - להמן
- ילדים גיבורים בספרות הילדים והנוער - ד"ר שי רודין
- השיר הלירי לילדים - פרופ' מירי ברוך
- ייחדו של יוצר - מרים ילן שטקליס - פרופ' מירי ברוך
- קוראים ספרות - פרופ' אילנה אלקד להמן
- הוראה של יצירת ספרות בכיתה - הפרוטה לעגנון - ד"ר חנה שפירא
- ירושלים של זהב - ספרות בספר הלימוד - ד"ר טלי יניב -

לשון

- בשנה"ל תשע"ח לומד הצוות הבכיר קורס בנושא הוראת הלשון. ההרצאות של טובי המומחים יצורפו בהמשך למאגר ההרצאות באתר המפמ"ר